Υδροκίνητοι Αλευρόμυλοι

Ευφροσύνη - Ριζοπούλου Ηγουμενίδου
Επιμέλεια Χάρη Αιμιλιανίδου.

Οι Υδροκίνητοι αλευρόμυλοι συγκαταλέγονται στα σημαντικότερα δείγματα προβιομηχανικής τεχνολογίας που σώζονται στην Κύπρο. Αναφορές σε ιστορικά και άλλα έγγραφα ανάγουν την παρουσία μύλων στο νησί κατά τη Μεσαιωνική περίοδο. Σύμφωνα με ιστορικές μαρτυρίες, το 1220, εποχή της κυριαρχίας των Λουζινιανών στην Κύπρο, η βασίλισσα Αλίκη παραχώρησε τους νερόμυλους της Κυθρέας στη Φραγκική Αρχιεπισκοπή της Λευκωσίας, εις μνήμην του συζύγου της Ούγου του Α΄, που είχε πεθάνει δυο χρόνια νωρίτερα, 1218.

Πριν από την εγκατάσταση ατμοκινήτων και μηχανοκινήτων αλευρομύλων, το νερό αποτελούσε τη βασική κινητήρια δύναμη για το άλεσμα των δημητριακών. Άλλες μορφές ενέργειας, εκτός των ανθρώπων, ήταν τα ζώα και αλευρόμυλοι, που κινούνταν με τη δύναμη μουλαριών, αναφέρεται ότι υπήρχαν στην Κύπρο ως τις αρχές του 20ού αιώνα. Υπήρχαν επίσης ανεμόμυλοι σε ορισμένες περιοχές.

Στην Κύπρο η έλλειψη νερού ήταν ένα διαχρονικό πρόβλημα και γι' αυτό οι άνθρωποι προσπάθησαν να εκμεταλλευθούν όλες τις διαθέσιμες πηγές νερού. Εφόσον η οικονομία του νησιού βασιζόταν κυρίως στη γεωργία, οι υδροκίνητοι αλευρόμυλοι είχαν μεγάλη οικονομική σημασία. Μάλιστα οι νερόμυλοι της Κυθρέας, κτισμένοι σε θέση στρατηγική που δεσπόζει της πεδιάδας της Μεσαορίας, και σε μικρή απόσταση από τη Λευκωσία, είχαν αποκτήσει και στρατηγική σημασία. Σε εποχές εξεγέρσεων και ταραχών, η κατάληψη των νερόμυλων της Κυθρέας ήταν ένα ισχυρό μέσον πολιτικού εκβιασμού, γιατί έτσι μπορούσε να διακοπεί ο επισιτισμός της πρωτεύουσας.

Αρχιτεκτονική - τρόπος κατασκευής

Οι νερόμυλοι της Κύπρου είναι μνημειώδη, πετρόκτιστα κτίσματα. Βρίσκονται συνήθως κοντά στις όχθες ποταμών, σε απόκρημνες κατωφέρει-

ες. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που απαρτίζουν ένα παραδοσιακό νερόμυλο είναι:

Το αυλάκι («μυλαύλακο» ή «αυλάτζιν του μύλου»).

Ο υδατόπυργος («ανάολος»).

Το σπίτι του μύλου με τις μυλόπετρες και

Ο χώρος της φτερωτής («το κατωστέγιν») σε χαμηλότερο επίπεδο, κάτω από το σπίτι του μύλου.

Εκτός από τα πιο πάνω κτίσματα, που ήταν απαραίτητα σε κάθε νερόμυλο, σε αρκετούς υπήρχαν και άλλα υποστατικά για διανυκτέρευση των πελατών, αποθηκευτικοί χώροι και σταύλοι για τα ζώα, που μετέφεραν το σιτάρι και το κριθάρι για άλεσμα.

Τα υλικά δομής είναι πέτρες του άμεσου περιβάλλοντος, συνήθως ημικατεργασμένες ασβεστολιθικές ή ακατέργαστες ηφαιστειογενείς («οι-(δ)ερόπετρες») ή κροκάλες του ποταμού με χαλίκωμα και κονίαμα ως συνδετικό.

Οι υδατόπυργοι παρουσιάζουν συχνά πιο επιμελημένη κατασκευή με λαξευμένους γωνιόλιθους. Σε σπάνιες περιπτώσεις η τοιχοποιΐα αποτελείται από λιθοδομή στο κάτω μέρος και ανωδομή από πλιθάρι. Το μυλαύλακο και ο λάκκος στο εσωτερικό του υδατόπυργου είναι επιχρισμένα με υδατοστεγές κονίαμα, που συγκρατεί το νερό και διευκολύνει τη ροή του. Οι αγωγοί νερού («μυλαύλακοι») είναι ιδιαίτερα επιμήκεις, ποικίλου βάθους και πλάτους .

Το πετρόκτιστο τμήμα, που αποτελεί συνήθως συνέχεια χωμάτινου «σγαφτού» αυλακιού, στηρίζεται σε συμπαγή τοίχο με αντηρίδες εκατέρωθεν η μόνο στη μία πλευρά ή σε καμάρα ή ακόμη σε τοξοστοιχία που ελαφρώνει την κατασκευή και θυμίζει τα παλαιότερα υδραγωγεία.

Οι υδατόπυργοι είναι ψηλές εντυπωσιακές κατασκευές, τετράγωνης ή ορθογώνιας διατομής, συνήθως βαθμιδωτοί, ενώ στην περιοχή της Πάφου έχουν εντοπισθεί και κυλινδρικοί. Συναντάται επίσης (περιοχή Λεμεσού) ο τύπος του υδατόπυργου-δεξαμενής, όπου ο αγωγός νερού απουσιάζει εντελώς.

Τα σπίτια των μύλων με την αλεστική εγκατάσταση και τα βοηθητικά κτίσματα ήταν απλά μονοχωρα «μακρυνάρια» ή δίχωρα, με καμάρα και

μονόρριχτες στέγες ή δώματα, ενω ο χώρος της φτερωτής, κεραμοσκεπής. Η φτερωτή με ξύλινα φτερά παλιά και σιδερένια αργότερα, ήταν οριζόντια με κάθετο αξονα.

Εξάπλωση

Οι σωζόμενοι νερόμυλοι της Κύπρου υπερβαίνουν τους 200. Με εξαίρεση τις συστάδες νερόμυλων στις περιοχές Λαπήθου, Καραβά και Κυθρέας, οι περισσότεροι βρίσκονται στο δυτικό τμήμα του νησιού, όπου υπήρχαν ποταμοί με αρκετό νερό και κατάλληλη μορφολογία εδάφους. Εδώ η πυκνότητα των νερόμυλων συνέπιπτε με την εκτεταμένη καλλιέργεια δημητριακών. Αντίθετα, η πεδιάδα της Μεσαορίας, ο στιτοβολώνας της Κύπρου, δεν είχε νερόμυλους, λόγω έλλειψης νερού και το άλεσμα γινόταν στους νερόμυλους της Κυθρέας ή με «βορδονόμυλους» («με μουλάρια), για μικρές ποσότητες.

Παρά το ότι αναφέρονται μεσαιωνικοί νερόμυλοι, τα περισσότερα σωζόμενα κτίσματα χρονολογούνται από τον 18ο έως τις πρώτες δεκαετίες τους 20ού αιώνα. Σπάνια διαθέτουν κτητορική επιγραφή ή χρονολογία. Ορισμένοι έχουν εντοιχισμένες πλάκες-φυλακτά με σταυρό και σπανιότερα διακοσμητικά μοτίβα ή αποτρεπτικά προσωπεία.

Μεγάλος αριθμός νερόμυλων ανήκε στην εκκλησία της Κύπρου, που ήταν ο μεγαλύτερος γαιοκτήμονας, και ιδιαίτερα στην Ιερά Μονή Κύκκου.

Οι υδροκίνητοι αλευρόμυλοι της Κύπρου λειτουργούσαν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1950, ενώ σε ορισμένες περιοχές (Λάρνακα) είχαν σταματήσει νωρίτερα. Η έλλειψη νερού και η εισαγωγή μηχανών επέσπευσαν το τέλος τους. Η εγκατάλειψη είχε ως συνέπεια την ταχύρυθμη φθορά. Τα κτίσματα είναι πλέον ερείπια. Συνήθως διατηρείται μόνο τμήμα του πετρόκτιστου αυλακιού και ο ψηλός υδατόπυργος. Ελάχιστοι προσαρμόσθηκαν στη νέα τεχνολογία με νεότερες επεμβάσεις και σήμερα λειτουργούν μόνο δύο.

Αντιπροσωπευτικά δείγματα νερόμυλων έχουν κηρυχθεί σε «Αρχαία Μνημεία» από το Τμήμα Αρχαιοτήτων ή «Διατηρητέοι» από το Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως και η αποκατάσταση τους προωθείται με κυβερνητική συνεισφορά. Ορισμένοι έχουν επιδιορθωθεί με ιδιωτική πρωτοβουλία.